

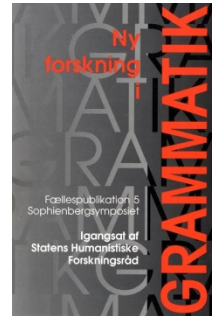
Ny Forskning i Grammatik

Titel: De eksplikative ledsætninger i russisk

Forfatter: Jens Nørgård-Sørensen

Kilde: P. Colliander og I. Korzen (red.). *Ny Forskning i Grammatik 5*, 1998, s. 181-210

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 1998

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

De eksplikative ledsætninger i russisk

Jens Nørgård-Sørensen
Russiskprojektet

1. Indledning

I denne fremstilling vil jeg præsentere en ny integreret fortolkning af de eksplikative ledsætninger i russisk. Formålet er ikke at kommentere ethvert fænomen med tilknytning til dette emne. Jeg vil derimod koncentrere mig om det overordnede system af eksplikative ledsætninger, dvs. det system, som de forskellige typer af eksplikative ledsætninger tilsammen konstituerer i kraft af deres indbyrdes relationer.

Jeg vil indlede med at definere *eksplikativ ledsætning* og afgrænse mit emne i forhold hertil. Efter en kort omtale af emnets behandling i litteraturen vil jeg foregribe min konklusion ved umiddelbart – på hypoteseplan – at præsentere en skitse af det, som jeg opfatter som de eksplikative ledsætningers system i russisk. Derpå følger så argumentationen for systemet i form af en gennemgang af en række karakteristiske træk ved forskellige typer eksplikative ledsætninger. Endelig vil jeg i konklusionen genoptage diskussionen af det overordnede system og overveje dets funktion i det russiske sprog i almindelighed.

2. Definitioner og emneafgrænsning

Til de eksplikative ledsætninger regner jeg sådanne, der udfylder det overordnede verbums eller prædikativs valens. En eksplikativ ledsætning er med andre ord komplement¹ i den overordnede sætning.

Denne afgrænsning af begrebet svarer stort set til de definitioner, man finder i såvel dansk (Diderichsen 1974:204) som russisk grammatisk

¹ Termen „komplement“ anvendes på forskellige måder i forskellige lingvistiske traditioner (se fx Matthews 1981:142-43). I nærværende fremstilling anvendes denne term om ethvert obligatorisk led, der er underordnet verbet eller prædikativet, dvs. også subjektet (jf. Matthews 1981:101).

tradition (jf. definitionen af *iz"jasnitel'noe predloženie* i Krjučkov /Maksimov 1960:18; Belošapkova 1977:226; Švedova 1980:471; Švedova/Lopatin 1989:515-16; Pospelov 1990:148).

Eksplikative ledsætninger kan være:

(i) interrogative, hvor rollen som konjunktion udfyldes af et interrogativt pronomen², jf. (1):

(1) Ja znaju, *gde* on živet
'Jeg ved' 'hvor han bor'

kuda on idet
'hvorhen han går' (≈ hvor han skal hen)

čem on zanimaetsja
'hvormed han beskæftiger sig' (≈ hvad han laver)

(ii) ikke-interrogative, indledt af konjunktionerne *čto*, *čtoby*, *kak*, *budto*, *slovno*, *točno*, *rovno* mfl.

De ikke-interrogative eksplikative ledsætninger kan indledes af et begrænset antal konjunktioner, hvoraf de hyppigste og tilsyneladende væsentligste er *čto*, *čtoby*, *kak* og *budto*. Nedenstående eksempler (2)-(5) repræsenterer typiske anvendelser af disse fire konjunktioner.

(2) Ja znaju, *čto* on pridet
'jeg ved, at han kommer'

(3) Ja xoču, *čtoby* on prišel
'jeg ønsker, at han kom' (≈ skal komme)

(4) Ja ... uslyšal, *kak* v dome rugalas' xozjajka (Upps³)

2 Pronominer opfattes i denne sammenhæng som organiseret i semantiske klasser /rækker, der også omfatter adverbelle led (jf. Isačenko 1975:471).

3 Den ved flere eksempler anvendte kildebenaevnelse „Upps“ står for Uppsalakorpuset, et elektronisk korpus af moderne russiske skøn- og faglitterære tekster på en million løbende ord (jf. Lönngrén 1993).

'jeg hørte, at/hvordan i huset skældte-ud værtinden' (≈ at/hvordan værtinden skældte ud inde i huset)

- (5) ... emu predstavilos', *budto* vnutri ... naxoditsja kolodec, ... (Upps)
'ham forekom-det, at (der) indenfor findes (en) brønd'
(≈ han havde en forestilling om, at der var en brønd indenfor)

I denne artikel vil jeg alene beskæftige mig med de ikke-interrogative eksplikative ledsætninger.

3. Baggrundslitteratur: En oversigt

I den russiske videnskabelige litteratur om eksplikative ledsætninger er der også en klar tendens til at fremhæve de fire ovennævnte konjunktioner som de mest centrale. Disse konjunktioner får normalt alle en selvstændig behandling i form af en omtale af, hvilke verber der styrer dem, samt en forklaring af den enkelte konjunktions egenbetydning eller kommunikative funktion.

Ofte fremhæves konjunktionen *čto* som den mest neutrale (Kubík et al. 1974:169; Švedova 1980:473), ligesom flere forskere bemærker, at *čto* og *kak* er semantisk nært beslægtede (Valgina 1973:313; Barnetová et al. 1979:954; Mathiassen 1996:508).

På den anden side stilles *čto* og *čtoby* ofte op som modsætninger med en henvisning til, at *čto* indleder indikative ledsætninger, der meddeler kendsgerninger, mens *čtoby* indleder konjunktive ledsætninger med den funktion at meddele ønsker, anmodninger og ordrer (Deribas/Mišina:107; Pul'kina/Zachava-Nekrasova 1988:523).

I de fremstillinger, der lægger særlig vægt på modusforholdene (indikativ/konjunktiv), kan denne modsætning udvides til en opposition mellem på den ene side de konjunktive *čtoby*-ledsætninger og på den anden de angiveligt indikative *čto*-, *kak*- og *budto*-ledsætninger (Švedova/Lopatin 1989:516-521).

Enkelte forskere inddrager i forbindelse med fortolkningen af *kak* og især *budto* afsendersynspunktet som særlig relevant (Švedova 1980:475-476; Švedova/Lopatin 1989:518). I lærebøger understreges det endvidere, at konjunktionen *kak* i den givne sammenhæng ikke må forveksles med det interrogative pronomener *kak* 'hvordan' (Pul'kina/Zachava-Nekrasova 1988:528). Det forklares dog ikke nærmere, hvorfor denne forvekslingsmulighed er så nærliggende, at der bør advares imod den.

Alle disse observationer er i store træk korrekte, omend de undertiden kan være udtryk for for vidtgående generaliseringer. Som vi vil få at se i det følgende, ignorerer den refererede fremstilling af modusforholdene således visse konstruktioner, jf. 6.

Endvidere savnes generelt et ensartet grundlag, der gør det muligt at skelne de enkelte konjunktioner fra hinanden inden for rammerne af et system. Ganske vist rummer litteraturen en lang række forslag til klassifikation af eksplikative og andre typer ledsætninger (se diskussion heraf i Belošapkova 1977:216 ff.), men disse klassifikationer baserer sig hovedsagelig på formelle faktorer og synes ofte at være præget af hensynet til „at få systemet til at gå op“, til trods for at visse data har tendens til at falde uden for de opstillede rammer.

Også den semantiske fortolkning af de enkelte konjunktioner kan være problematisk. Ofte fremhæver man først og fremmest, at ledsætningens form, herunder valget af konjunktion, er afhængigt af det overordnede verbum (Barnetová 1979:950, 954). Praktiske grammatikker har endog tendens til helt at ignorere semantikken og alene definere konjunktionerne med en henvisning til, hvilke verber der styrer dem (Pul'kina/Zachava-Nekrasova 1988:520-529). Som vi skal se, bør konjunktionerne snarere beskrives ud fra det modsatte synspunkt: Det er konjunktionernes egenbetydning, der udløser et sæt af typiske overordnede verber, og ikke omvendt. Meget klarere bliver beskrivelsen ikke af kortfattede semantiske kommentarer, der fremsættes på et uensartet grundlag, fx et udsagn om, at *čto* „uttrykker faktiske forhold“, mens *kak* „innleder setninger som betegner et reelt faktum“ (Mathiassen 1996:507-508).

Ingen af de nævnte fremstillinger bærer præg af at være blevet til ud fra en overvejelse om, hvilke underliggende mekanismer der styrer fordelingen af eksplikative konstruktioner. Hvorfor har russisk netop disse og ikke nogen andre eksplikative konjunktioner?

Formålet med denne fremstilling er at kaste lys over disse spørgsmål, bl.a. ved at sammenholde systemet af eksplikative ledsætninger med andre grammatiske strukturer i russisk og inddrage et sprogtypologisk perspektiv, jf. 8.

4. To systemer af eksplikative ledsætninger

Som nævnt betragtes *čto*, *čtoby*, *kak* og *budto* med god grund som de grundlæggende ikke-interrogative eksplikative konjunktioner i russisk. Jeg vil vise, at disse fire konjunktioner udgør to systemer: Et basissystem, der omfatter *čto* og *čtoby*, og et supplerende system, der omfatter *kak* og *budto*, og som er indlejret i basissystemet. Jeg vil foregribe min konklusion og indlede med en kort karakteristik af disse to systemer.

4.1. Basissystemet

Ved hjælp af basissystemet præsenterer afsenderen den situation, der beskrives i ledsætningen, enten som *foreliggende* i virkeligheden eller som *ikke-foreliggende* i virkeligheden. Med „virkeligheden“ mener jeg den virkelighed, det univers, som teksten i sig selv etablerer. Det gælder således, at:

- *čto* signalerer, at den beskrevne situation foreligger i virkeligheden.
- *čtoby* signalerer, at den beskrevne situation ikke foreligger i virkeligheden.

Dette harmonerer umiddelbart med ledsætningernes modus. *čtoby*-ledsætninger er konjunktiviske i kraft af, at konjunktionen indeholder konjunktivmarkøren *by*, hvorimod *čto*-ledsætninger principielt er indikativiske (se dog 6). Basissystemet er således at betragte som en afspejling af moduskategorien, der i russisk er bygget op omkring en primær distinktion mellem referentiel modus (indikativ) og non-referentiel modus (imperativ og konjunktiv) (Durst-Andersen 1992:103).

4.2. Det supplerende system

Som vi netop har set, orienterer basissystemet sig mod den virkelighed, som teksten etablerer. Dette system er således indifferent over for, hvordan den beskrevne situation er oplevet eller på anden vis har fundet vej til afsenderens bevidsthed.

I modsætning hertil orienterer det supplerende system sig netop mod *afsenderens oplevelse*. Det supplerende system anvendes af afsenderen til at præsentere den situation, der beskrives i ledsætningen, enten som noget, der er oplevet gennem sanserne (dvs. perciperet), eller som noget, der ikke er oplevet (og som derfor må have karakter af en indre forestilling, et tankekonstrukt el.lign.). Det gælder således at:

- ved hjælp af *kak* præsenterer afsenderen situationen som en sanseoplevelse, dvs. som perceptuelt *oplevet*.
- ved hjælp af *budto* præsenterer afsenderen situationen som *ikke-oplevet*.

Valget mellem de to præsentationsformer vil afsenderen typisk foretage på grundlag af, hvorvidt han/hun personligt har oplevet (set, hørt, følt el.lign.) den pågældende situation. Det afgørende er dog ikke, om afsenderen rent faktisk har oplevet situationen eller ej, men derimod, hvordan han/hun præsenterer den. Med *kak præsenterer* afsenderen situationen som perceptuelt oplevet, om ikke af ham/hende selv, så dog af nogen. Med *budto* angiver afsenderen derimod, at han/hun ikke anerkender situationen som resultat af en sanseoplevelse.

I akademigrammatikken (Švedova 1980:475-476) og andre fremstillinger bemærkes det, at *budto* karakteriserer ledsætningens indhold som noget, hvorpå den talende tvivler, mens *kak* signaliserer, at afsenderen bedømmer meddelelsen som fuldt ud pålidelig. Disse semantiske fortolkninger er ikke identiske med min beskrivelse af det supplerende system, men står heller ikke i modstrid med denne. Man kan snarere sige, at min fortolkning implicerer de træk ved hhv. *kak* og *budto*, der fremhæves i akademigrammatikken. Som det vil fremgå af det følgende, er der imidlertid god grund til at opfatte distinktionen *oplevet/ikke-oplevet* som den grundlæggende. Det supplerende system udsiger pri-

mært noget om perception og kun sekundært – som en konsekvens heraf – om pålidelighed.

Det supplerende system har således ikke til formål at signalere distinktionen *foreliggende/ikke-foreliggende*, sådan som *čto* og *čtoby* gør det. Alligevel har konjunktionernes betydning visse konsekvenser med hensyn til denne distinktion. Dette vil blive belyst i det følgende.

Hvis man antager, at disse to systemer eksisterer og fungerer side om side i et indbyrdes afhængighedsforhold, har dette en række implikationer med hensyn til konjunktionernes anvendelse. Dette vil jeg komme også ind på i det følgende, hvor jeg vil præsentere en række data og analyser, der underbygger den skitserede teori.

5. Frekvens og kommutationsmuligheder

Lad os begynde med to kendsgørninger, der underbygger teorien om to systemer.

For det første kan det uden egentlig statistik fastslås, at blandt de fire konjunktioner har *čto* langt den højeste frekvens, og at også *čtoby* er mere frekvent end både *kak* og *budto*. Disse forhold tyder netop på, at de to første tilhører et basissystem, og de to sidstnævnte et supplerende system.

Man skal dog være forsigtig med at tillægge frekvensoplysninger for stor betydning. De kan alene være en indikator, men meget vel en væsentlig indikator på noget mere fundamentalt. I den aktuelle sammenhæng får frekvensforholdene en særlig betydning, når de sammenholdes med iagttagelser omkring kommutationsforholdene, altså spørgsmålet om, hvilke konjunktioner der lader sig udskifte med hvilke andre.

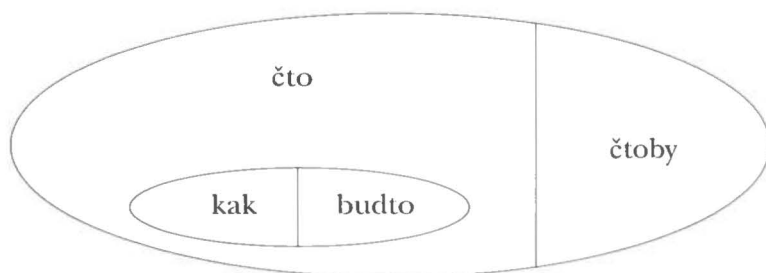
Her viser der sig følgende lovmæssigheder:

- (i) *čto* og *čtoby* har hver deres klart afgrænsede sfære, idet de principielt aldrig kan udskiftes med hinanden.

- (ii) *kak* og *budto* har hver deres klart afgrænsede sfære, idet de principielt aldrig kan udskiftes med hinanden.
- (iii) Både *kak* og *budto* kan til gengæld næsten altid udskiftes med *čto*, og ligger således inden for samme funktionsfære som *čto* (se dog 8.1).

Det samlede system af eksplikative ledsætninger kan herefter illustreres som i figur 1, hvor felterne repræsenterer de enkelte konjunktioners anvendelsessfære. Som det fremgår af figuren, er det supplerende system indlejret i basissystemet.

Fig. 1

Det skal for en ordens skyld understreges, at jeg naturligvis regner med en betydningsændring ved enhver udskiftning af konjunktion. Alligevel vil nogen måske indvende, at de opstillede lovmæssigheder er udtryk for stærke generaliseringer. Man kan fx godt foretage følgende udskiftninger, der synes at modbevise (i) og (ii):

- (6) On skazał, *čto* oni prišli
'han sagde, at de var-kommet'
- (7) On skazał, *čtoby* oni prišli
'han sagde, at de skulle-komme'
- (8) Anja počuvstvovala, *kak* ee kto-to vzjal za pleči
'Anja følte, at hende nogen tog om skuldrene' (≈ Anja mærkede, at nogen tog hende om skulderen)

- (9) Anja počuvstvovala, *budto* ee kto-to vzjal za pleči
 ‘Anja følte, som-om hende nogen tog om skuldrene’ (≈ Anja
 havde en følelse af, at nogen tog hende om skulderen)

Det er på baggrund af sådanne eksempler jeg har valgt at indføje det modificerende udtryk „principielt“ i min formulering af (i) og (ii). På den anden side vil jeg afvise, at der her er tale om reel udskiftelighed. Det forholder sig nemlig således, at det overordnede verbum i begge tilfælde ændrer sit implicitte indhold væsentligt i forbindelse med udskiftningen af konjunktion: I (6)-(7) refererer det overordnede verbum *skazal* ‘sagde’ til en handling, der nærmere kan karakteriseres som en meddelelse. I (6) styrer *skazal* en indikativisk *čto*-sætning, og den refererede handling får derfor karakter af en meddelelse om en situation, der foreligger i virkeligheden. I (7) styrer *skazal* en konjunktivisk *čtoby*-sætning. Verbet kan derfor kun referere til en meddelelse om en situation, der ikke foreligger i virkeligheden. Da denne meddelelse rummer den implikatur, at situationen ønskes realiseret, vil den handling, som *skazal* refererer til, blive fortolket som en opfordring eller en ordre.

Denne pragmatiske analyse illustrerer, at *skazal* anvendes til at referere til to vidt forskellige handlinger i (6) og (7).

Det samme gør sig gældende med det overordnede verbum *počuvstvovala* ‘følte’ i (8) og (9). Dette verbum har en så bred betydning, at det kan referere til en *følelse* på to måder:

- som en konkret sanseoplevelse (af en berøring),
- som en indre oplevelse, en forestilling, der ikke er resultat af en sanseoplevelse.

Da *kak* signalerer perceptuel oplevelse, kan det overordnede verbum i (8) kun fortolkes på førstnævnte måde, dvs. som refererende til en konkret sanseoplevelse. Med *budto* i (9) får vi derimod den sidstnævnte tolkning: *budto* kan ikke signalere perceptuel oplevelse, så verbet må her referere til en indre forestilling, der ikke kan være resultat af en konkret sanseoplevelse.

Som vi ser, har udskiftningen af konjunktionerne i (6)-(7) og (8)-(9) vidtgående konsekvenser for fortolkningen af de overordnede verber. Jeg vil derfor opfatte disse udskiftningsmuligheder som baseret på disse verbers brede semantik og derfor ikke som et argument imod ovenstående beskrivelse af de indbyrdes relationer mellem konjunktionernes anvendelsessfærer.

Hvis vi herefter sammenligner frekvensforholdene med udskiftningsmulighederne, ser vi, at de tilsammen indicerer, at *čto* og *čtoby* udgør et basissystem, mens *kak* og *budto* udgør et supplerende system. Valget mellem de to konjunktioner i basissystemet er tydeligvis obligatorisk, hvorimod konjunktionerne i det sekundære system normalt indvælges fakultativt i stedet for en konjunktion fra basissystemet, nemlig *čto*. Dette sker netop, når den talende vælger at inddrage perspektivet til sin egen virkelighedsopfattelse. Dette er i russisk normalt kun en mulighed og ikke et krav: Afsenderen kan vælge ikke at inddrage perspektivet til sit eget billede af virkeligheden og begrænse sig til basissystemet med dets obligatoriske valg mellem *čto* og *čtoby*.

6. Basissystemet og modus

Som tidligere omtalt afspejler basissystemet af eksplikative ledsætninger moduskategorien, idet det signalerer, om den beskrevne situation foreligger eller ej i virkeligheden. Den eksplikative konjunktion *čtoby* er da også identisk med konjunktionen i adverbielle finalsætninger (med betydningen 'for at') og associeres i moderne russisk tydeligvis med denne. Finalsætninger anvendes netop til at præsentere noget, der ikke er realiseret, altså ikke foreligger i virkeligheden.

Man skulle således forvente en lige så tæt sammenkobling mellem *čto* og indikativ som den, der kan konstateres mellem *čtoby* og konjunktiv. Alligevel forekommer konjunktivmarkøren *by* regelmæssigt i *čto*-ledsætninger, vel at mærke adskilt fra *čto*, hvilket hindrer en forveksling med *čtoby*. Denne konstruktion, som normalt overses selv i meget omfattende fremstillinger af russisk grammatik (se dog Barnetová 1979:955), eksemplificeres i (10) og (11).

- (10) Zameču liš', čto Xusejn, naverno, obidelsja by,
'(jeg) vil-bemærke blot, at Hussein sikkert ville-være-blevet-fornærmet,

esli by ego nazvali al'truistom (Upps)
hvis ham (man) kaldte altruist'

- (11) Ponjatno, čto blizorukij oxotnik na mamontov
'(det er) klart, at (en) nærsynet jæger efter mammutter

prosto ne mog by vyžit' v pervobytnom obščestve (Upps)
simpelthen ikke kunne overleve i ur-samfundet'

En semantisk analyse afslører imidlertid, at en sådan kombination af *čto* og *by* kun er mulig, når ledsætningen refererer – ikke til en situation, men til en *lovmæssighed*. Denne lovmæssighed udtrykkes ved hjælp af en betingelseskonstruktion som fx den eksplicit udtrykte 'hvis...så'-konstruktion i (10). Da præmissen (antecedenten), der introduceres af 'hvis...', repræsenterer en antagelse mod virkeligheden, er hele betingelseskonstruktionen kontrafaktisk (McCawley 1981:257). Dette signaleres med konjunktiv (*by* kombineret med verbets præteritumsform) i begge konstruktionens led.

Dette betyder imidlertid ikke, at *čto* mister sin anknytning til indikativ og dermed den betydning, som den er blevet tillagt i den foreslåede beskrivelse af basissystemet. Den følgende uformelle parafrase af (10) forklarer hvorfor:

- (10') a Jeg vil blot bemærke,
b at der gælder den lovmæssighed,
c at hvis man kaldte Hussein en altruist, ville han blive fornærmet

Ud over det performative lag (10'a) finder vi her to kommunikative lag, der involverer hver sin relation til virkeligheden, hver sin modus:

For det første det indikative lag (10'b), der introduceres af *čto*, og som i overensstemmelse med denne konjunktions betydning signalerer, at

noget – nærmere bestemt en lovmæssighed – foreligger; dvs. lovmæssigheden præsenteres som gældende.

For det andet det konjunktiviske lag (10'c), der specificerer indholdet af lovmæssigheden i form af en kontrafaktisk betingelseskonstruktion.

Selv ledsætninger, der ikke rummer en eksplicit udtrykt betingelseskonstruktion (af formen 'hvis...så'), må fortolkes på denne måde. Det kommunikative indhold af (11) kan således illustreres med følgende parafrase:

- (11') a Det er forståeligt/klart,
 b at der gælder den lovmæssighed,
 c at hvis en mammutjæger var nærsynet, ville han ikke kunne overleve i ursamfundet.

En ledsætning af typen *čto...by* (i modsætning til *čtoby*) vil altid introducere en lovmæssighed, uanset om denne er eksplicit udtrykt som i (10) eller underliggende som i (11). I alle tilfælde gælder det, at lovmæssigheden som helhed præsenteres som gældende, dvs. foreliggende i virkeligheden (signaleret af *čto*), mens dens specifikke indhold præsenteres kontrafaktisk (signaleret af konjunktiv: *by* + præteritumsformen).

Mens *čtoby* således kun rummer ét kommunikativt lag, der involverer trækket *ikke-foreliggende*, må konstruktionen *čto...by* forbindes med to kommunikative lag, der involverer hhv. trækkene *foreliggende* og *ikke-foreliggende*.

7. Basissystemet og kasusreaktion

For at få et klarere indtryk af basiskonjunktionerne *čto* og *čtoby* og deres betydning er det formålstjenligt at se på alternative rektionsmuligheder. Det viser sig nemlig, at mange verber, der kan styre en eksplikativ ledsætning, også kan styre et substantiv i en bestemt kasus. En sammenligning af disse to rektionsmuligheder giver det resultat, at verber, der tager genitiv-komplement, også kan styre *čtoby*-sætninger, mens verber, der tager substantivkomplement i en anden kasus (akkusativ, dativ, instrumentalis), også kan styre *čto*-sætninger:

GEN / *čto*by:

trebovat' ('kræve'), xotet' ('ville'), želat' ('ønske'), žaždat' ('tørste efter'), zasluživat' ('fortjene')

ACC / *čto*:

znat' ('vide'), videt' ('se'), slyšat' ('høre'), govorit' ('sige'), pisat' ('skrive'), soobščat' ('meddele')

DAT / *čto*:

poražat'sja ('forbavses over'), radovat'sja ('glædes over'), udivljat'sja ('forundres over'), simpatizirovat' ('forholde sig positivt til'), izumljat'sja ('forbløffes over')

INSTR / *čto*:

gordit'sja ('være stolt over'), dorozit' ('sætte pris på'), ljubovat'sja ('beundre'), voschiščat'sja ('begejstres over'), vostorgat'sja ('henrykkes over'), vozmuščat'sja ('harmes over')

Denne parallelitet mellem kasus- og ledsætningsreaktionen er naturligvis ikke tilfældig. Det må være muligt at påvise et fælles semantisk grundlag for disse alternative rektionsmuligheder.

Det er nærliggende at søge et sådant grundlag i kassesemantikken. I russisk skiller genitiv sig netop ud som den non-referentielle kasus *par excellence* – forstået således, at genitivformen benævner noget, der ikke er til stede i den af sætningen beskrevne situation. Dette fremgår særlig tydeligt i forbindelse med negation, hvor genitiv står i opposition til både nominativ og akkusativ, der netop er referentielle i kraft af, at de signalerer tilstedeværelse i den beskrevne situation (se fx Schaller 1978:117-165).

Durst-Andersen (1996) beskriver bl.a. på denne baggrund det russiske kassystem som en afspejling af modus. Inden for et minisystem, der afspejler *lokal* reference, dvs. tilstedeværelse/ikke-tilstedeværelse i den beskrevne situation, fungerer nominativ og akkusativ ligesom indikativ i modsætning til genitiv, der fungerer ligesom konjunktiv. Dette forklarer umiddelbart, at verber, der styrer genitiv, også må styre en konjunktiv

tivisk ledsætning (*čtoby*), mens den store gruppe af transitive verber, der styrer akkusativ, må styre en indikativisk ledsætning (*čto*).

I modsætning til nominativ, akkusativ og genitiv vedrører dativ og instrumentalis ikke den objektive virkelighed. De signalerer altså ikke tilstedeværelse/ikke-tilstedeværelse i den situation, der etableres af verbet og således beskrives i sætningen. Dativ og instrumentalis peger derimod på tilstedeværelse i en subjektiv (intern) virkelighed, som ligger uden for den situation, der etableres af verbet (Durst-Andersen 1996:208).

Dette forklarer, at en ledsætning, der repræsenterer en dativ- eller en instrumentalisform, må være indikativisk. Den må med andre ord indledes med *čto*. Dativ og instrumentalis er på et vist plan (i relation til en intern virkelighed) referentielle. De forholder sig slet ikke til den situation, som sætningen beskriver, og signalerer derfor heller ikke fravær i forhold til denne.

Analysen bekræftes endvidere af den leksikalske betydning af de verber, der både styrer genitiv og *čtoby* (se ovenfor). Det, man *kræver*; *ønsker*; *tørster efter* eller *gør sig fortjent til*, må nødvendigvis være noget, der ikke er til stede i den situation, hvor man *kræver*; *ønsker*; *tørster* eller *gør sig fortjent*.

Sammenligningen med kasussystemet bekræfter ikke blot den foreslåede fortolkning af basissystemet (betydningsdistinktionen mellem *čto* og *čtoby*) men er også illustrativ i forhold til kasussystemet. Den støtter nemlig det synspunkt, at en beskrivelse af kasussystemet må omfatte en distinktion mellem non-referentiel og referentiel kasus. Denne distinktion, som fra en umiddelbar betragtning sløres af kasusparadigmets mange led, underbygges netop af paralleliteten til den formelt binære opposition mellem *čto* og *čtoby*, hvorimellem der tydeligvis består et obligatorisk valg.

Jeg har alene baseret min tolkning af *čto/čtoby*-distinktionen på en analyse af det faste tilhørsforhold mellem det enkelte verbum og en bestemt kasus eller konjunktion. Som bekendt forekommer der imidler-

tid ofte kontekstuel betingede afvigelser fra dette leksikalsk bestemte reaktionsmønster. Som vi allerede har set ((6)-(7)), kan verber, der „normalt“ forbindes med *čto*, under særlige betingelser forbindes med *čtoby*, og desuden kan konjunktionerne også forekomme i forbindelse med andre ordklasser end verber, fx (verbal)substantiver.

Jeg må her indskrænke mig til at fastslå, at en analyse af disse forhold blot ville bekræfte den foreslåede semantiske tolkning af *čto/čtoby*-distinktionen. Jeg vil derfor hermed forlade basissystemet til fordel for en nærmere analyse af det supplerende system, som kommer til udtryk i *budto/kak*-distinktionen.

8. Det supplerende system

8.1. Konjunktionen *kak*

Inden jeg præsenterer min tolkning af konjunktionen *kak*, vil jeg kort kommentere dens udvikling. Der er ingen tvivl om, at det ikke-interrogative, eksplikative *kak* har sin oprindelse i det interrogative pronomen af samme form (med betydningen 'hvordan'). Det interrogative pronomen *kak* anvendes som mådesadverbial – både i interrogative hovedsætninger og i interrogative eksplikative ledsætninger, hvor *kak* udover at være mådesadverbial også er konjunktion, jf. (12):

- (12) (Ja ne znaju,) *kak* on rešil zadaču
 'Jeg ved ikke,' 'hvordan han løste opgaven'
- kak* ona rabotaet
 'hvordan hun arbejder'

Lad os begynde med en kort karakteristik af det interrogative pronomen *kak*. Ligesom alle andre interrogative pronomener kan det – frit formuleret – siges at præsupponere sin egen sætning. Med andre ord bærer et interrogetivt pronomen en præsupposition, der kan præsenteres i en formulering, som er identisk med den sætning, det indgår i – blot med den forskel, at det interrogative pronomens plads er udfyldt af et tilsvarende indefinit indhold, jf. (13):

(13)

Interrogativt udsagn:

Præsupposition:

Kuda on pošel?
‘hvorhen han gik’

Han gik et sted hen

Kogda Vy ubili ženu?
‘hvornår De dræbte
(Deres) kone’

De har på et tidspunkt dræbt Deres kone

Kak on rešil zadaču?
‘hvordan han løste opgaven’

Han har på en eller anden måde løst opgaven

Vi kan nu føre argumentationen videre. At et interrogativt pronomen præsupponerer sin egen sætning, kan udlægges således, at det forudsætter, at den situation, som den resterende del af sætningen benævner, foreligger i virkeligheden. Vi bemærker endvidere, at som interrogativt pronomen anvendes *kak* i den syntaktiske funktion af mådesadverbial, dvs. det fokuserer på den måde, som en situation fremtræder på. Denne fokusering på måden har den ledsagende effekt, at situationen opulles for det indre blik som et *forløb* (jf. Čeremisina/Kolosova 1987:147), sådan som den har været oplevet eller kunne være oplevet direkte gennem sanserne (syn, hørelse eller andet).

Hvis vi nu vender os mod anvendelsen af *kak* som ren (dvs. ikke-interrogativ) eksplikativ konjunktion (jf. (4) og (8)), konstaterer vi, at det interrogative indholdselement med dets fokusering på måden her er udvisket. Tilbage står så den ledsagende effekt: Afsenderen præsenterer situationen som oplevet, altså som om den udspillede sig eller i det mindste kunne have udspillet sig som et forløb direkte for hans/hendes øjne og ører.

Dette harmonerer godt med, at det eksplikative *kak* også overtager den præsupposition, der ligger i det interrogative *kak*: Situationen, som beskrives i ledsætningen, præsenteres som foreliggende i virkeligheden.

Heri ligner det eksplikative *kak* i sit indhold *čto*, men står i skarp kontrast til *čtoby* (jf. 3). Det er netop dette, der afspejles i kommutationsfor-

holdene: Det interrogative *kak* kan principielt altid udskiftes med *čto*, men aldrig med *čtoby*. *Kak* og *čto* ligger således inden for samme betydningsramme ved begge – i modsætning til *čtoby* – at præsentere den beskrevne situation som foreliggende i virkeligheden.

Mens *kak* altså frit kan udskiftes med *čto*, er det modsatte ikke tilfældet: *čto* kan kun lejlighedsvist udskiftes med *kak*. Dette viser, at *čto* har en bredere anvendelsessfære end *kak* – et forhold der netop antyder disse to konjunktioners tilhørsforhold til hhv. basissystem og supplerende system. For det andet viser disse kommutationsforhold, at *kak* – ud over det indholdselement, som det deler med *čto*: at pege på det foreliggende – må rumme et supplerende betydningselement.

Dette betydningselement består som sagt i, at afsenderen med *kak* præsenterer situationen som et oplevet forløb, dvs. som et konkret sansindtryk. Derfor finder man blandt de verber og prædikativer, der kan styre eksplikativt *kak*, alene sådanne, der enten aktiverer forestillingen om et sansindtryk, fx *pomnit* 'huske', *voobražat* 'forestille sig', eller direkte benævner en konkret sanseoplevelse, jf. *uslyšal* (4), *počuvstvovala* (8) og *nabljudal* (14).

- (14) ... Pal Semenovič nabljudal, *kak* v institutskij dvor v"ezžala „Volga“...
 'Pal Semenovič iagttog, at/hvordan ind ad instituttets port kørte (en) Volga'
 (≈ Pal Semenovič stod og så på, at der kørte en Volga ind ad instituttets port)

Denne fortolkning af *kak* understøttes som sagt af kommutationsforholdene. Som tilhørende et supplerende, fakultativt system kan *kak* næsten altid udskiftes med *čto*.

Det eneste tilfælde, hvor en sådan udskiftningsmulighed må anses for udelukket, er *kak*-ledsætninger, der styres af verber med betydningen 'iagttage', 'observere' o.l. (Mathiassen 1996:508), fx *nabljudat* 'iagttaget' (14), *sledit* 'følge (med øjnene)', *smotret* 'se (på)', *slušat* 'lytte (til)'.

Det viser sig, at denne gruppe består af de sanseverber, der også er *aktivitetsverber* – i modsætning til de øvrige sanseverber, fx *videt* 'se', *slyšat* 'høre', *čuvstvoval* 'føle', der er *tilstandsverber* (jf. Durst-Andersens verbalklassifikation 1992:51-66). Aktivitetsverberne angiver, at referenten for subjektet foretager sig noget aktivt. Ved sanseverberne indebærer dette, at referenten er aktiv med at „indhente“ sanseindtryk og ikke blot passiv modtager af disse (hvilket er tilfældet ved de nævnte tilstandsverber). Aktivitetsverberne skaber således en forestilling om en løbende, målrettet sanseaktivitet. Dette harmonerer i allerhøjeste grad med *kak* som signalerer et sanseoplevelset forløb.

Der er således tale om en særlig høj grad af semantisk kongruens, og det er bl.a. dette der bevirker, at „sanseaktivitetsverberne“ kun lader sig forbinde med *kak*. Konjunktionen *kak* er her ganske enkelt så oplagt, at den reelt udelukker andre konjunktioner.

Denne analyse beskæftiger sig imidlertid kun med selve beskrivelsen, og ikke med afsenderen, som jeg ellers tidligere har fremhævet som central i forbindelse med *kak* og *budto*. Det kunne se ud, som om *kak* ved sanseaktivitetsverberne udløses af det overordnede verbum alene. Man kunne derfor stille sig det spørgsmål, om afsendersynspunktet overhovedet spiller nogen rolle her, og om det derfor er velbegrundet at hævde, at *kak* generelt afspejler et afsendersynspunkt.

Mit svar er, at *kak* altid afspejler et afsendersynspunkt. Det obligatoriske *kak* ved sanseaktivitetsverberne er et led i det iøvrigt fakultative afsenderbaserede system. Hvorfor er det da så obligatorisk? Dette skyldes efter min opfattelse ikke kun den omtalte semantiske kongruens mellem verbet og *kak*. Det spiller endvidere ind, at sanseaktivitetsverberne (i modsætning til „santetilstandsverberne“) hører til de såkaldt *faktive* verber (Kiparsky/Kiparsky 1970), hvilket indebærer, at de – populært sagt – præsupponerer deres objekt. Når objektet er en ledsætning, betyder dette, at den i ledsætningen beskrevne situation præsenteres som foreliggende i virkeligheden – alene i kraft af det overordnede verbums egenbetydning. Dette gælder også, hvis det overordnede verbum negetes (jf. den traditionelle definition af „præsupposition“ (McCawley 1981:235)).

Afsenderen kan med andre ord slet ikke anvende et sanseaktivitetsverbum uden at komme til at stå inde for, at den i ledsætningen beskrevne situation foreligger. Dette gælder uafhængigt af, om bæreren af sanseaktiviteten er afsenderen selv (som ved 1. person, fx *ja nabljudaju...* 'jeg iagttager...') eller en hvilken som helst anden person. Der er under alle omstændigheder tale om redundans, idet det forhold, at afsenderen står inde for beskrivelsen som et reelt sanseindtryk, signaleres af både det overordnede verbum (ved en præsupposition) og *kak* (ved konjunktionens egenbetydning). Det er ganske naturligt, at en sådan redundans bidrager til at gøre *kak* obligatorisk. På den anden side er dette forhold ikke en faktor, der generelt antaster det overordnede syn på det supplerende system som fakultativt i forhold til basissystemet.

Det er således muligt at definere nogle grænser for, hvilke verber der typisk styrer en *kak*-ledsætning. Men også ledsætningerne selv er kendetegnet ved en række begrænsninger i forhold til, hvilke verbalklasser de kan rumme. Disse begrænsninger vedrører dels verbalklassen, dels aspektform (perfektiv (pf) eller imperfektiv (ipf)). Jeg vil i det følgende skitsere nogle af disse begrænsninger i forhold til de tre verbalklasser: aktivitets-, tilstands- og handlingsverber. Tempus spiller i denne sammenhæng også en væsentlig rolle (se fx Boeck 1957, 1958), som jeg imidlertid ikke kan behandle inden for rammerne af denne fremstilling og derfor kun vil kommentere i begrænset omfang.

Aktivitetsverber, som netop skaber et billede af et forløb, der kan opfattes af sanserne, harmonerer godt med *kak*, jf. (4). Dette gælder og så perfekte aktionsarter, der er afledt af simple aktivitetsverber, fx det semelfaktive *melknut* 'glimte (én gang)' – af *mel'kat* 'glimte' (15) og de ingressive *pojli* 'gå af sted' – af *idli* 'gå' (16), *zagudet* 'begynde at suse/runge' – af *gudet* 'suse/runge' (17). Sådanne verber optræder påfaldende ofte i *kak*-ledsætninger.

- (15) Ja zametil, *kak v Vovkinyx glazax mel'knula mimoletnaja žalost'*...
(Upps)
'jeg bemærkede, at i Vovkas øjne glimtede (en) forbigående medynk...'

- (16) Drugaja tetka prosledila, *kak* Bestoloč' ... pošla dal'se (Upps)
'(den) anden tante fulgte (med øjnene), at Bestoloč' gik videre'
- (17) Ona počuvstvovala, *kak* v ušach zagudelo ot prichlynuvšej krovi
(Upps)
'hun mærkede, at i ørerne susede (det) af tilstrømmende blod'

Tilstandsverber harmonerer derimod ikke med *kak*, jf. (18).

- (18) On videl, čto / **kak* ona ležala / ležit na divane
'Han så, at hun lå / ligger på sofaen'

Årsagen er, at tilstandsverberne ikke præsenterer situationen som et forløb, hvilket er en forudsætning for at anvende *kak*. Når man som i (18) giver meddelelse om, at man med sine sanser har oplevet en tilstand, må man anvende *čto*. *kak* ville dog kunne accepteres i (18) som rent interrogativt pronomener/konjunktion (i betydningen 'hvordan (hun lå)' – fx sammenkrøbet, med åben mund, med benene oppe på armlænet el.lign.). Denne anvendelse af *kak* adskiller sig dog klart fra den rent eksplikative anvendelse, som vi her beskæftiger os med. Dette kommer formelt til udtryk ved, at kun det interrogative *kak* kan forsynes med emfatisk tryk (Apresjan 1990:188).

Handlingsverberne udviser et mere kompliceret billede, hvilket naturligvis hænger sammen med deres mere komplekse semantiske struktur. Et handlingsverbum benævner to situationer, en aktivitet og en tilstand (hvor tilstanden er aktivitetens konsekvens) (Durst-Andersen 1992:60) Det perfekte aspekt asserterer tilstanden og præsupponerer således aktiviteten. Da de perfekte verbalformer således ikke fokuserer på aktiviteten, skulle man ikke forvente, at de harmonerer særlig godt med konjunktionen *kak*.

Dette bekræftes til dels af statistiske data. Blandt de perfekte verbalformer, som jeg har fundet i *kak*-ledsætninger, er der en påfaldende overvægt af de tidligere omtalte perfekte aktionsartsverber, der er afledt af aktivitetsverber, jf. (15)-(17). Ved disse verber ændrer præfigeringen/suffigeringen og den deraf følgende perfektivering ikke verber-

nes klassetilhørsforhold. De forbliver aktivitetsverber, ligesom de simpleksverber de er afledt af. Aktiviteten fremstilles blot som kvantitativt afgrænset. Imidlertid er der stadig fokus på aktiviteten, hvilket gør *kak* til et naturligt valg.

Perfektive handlingsverber forekommer dog også i *kak*-ledsætninger. Man må her skelne mellem forskellige underklasser af handlingsverber.

Den første klasse udgøres af en gruppe verber, der kan benævnes ikke-punktueller, idet den imperfektive form benævner en proces, dvs. en aktivitet (i dens forløb), der peger frem mod en tilstand, mens den perfekte form – som altid – benævner en begivenhed, dvs. tilstanden præsenteret som resultat af aktiviteten, fx *v"ezžal'* (ipf) / *v"exal'* (pf) 'køre ind', *otkryval'* (ipf) / *otkryl'* (pf) 'åbne'. Ved disse verber aktiverer begge aspektformer en forestilling om en aktivitet i dens forløb, enten gennem en direkte assertering (imperfektiv) eller gennem en præsupposition (perfektiv). Begge aspektformer forekommer derfor i *kak*-sætninger i præteritum, jf. (19), (20).

- (19) On videl, kak v garaž v"ezžala/v"exala mašina
'Han så, at ind-i garagen kørte (ipf/pf) (en) bil'
- (20) Tanja prosledila, kak brat otkryval / otkryl dver' ključom
'Tanja fulgte-med-i, at (hendes) bror åbnede (ipf/pf) døren med-nøgle'

I forbindelse med (20) er det iøvrigt interessant at bemærke, at det ikke-interrogative *kak* harmonerer udmærket med en mådesbestemmelse inden for rammerne af samme ledsætning, jf. instrumentalisformen *ključom* 'med en nøgle'. Dette antyder netop, at *kak* i denne sammenhæng har mistet det interrogative *kak*'s funktion af mådesadverbial, og bekræfter dermed nødvendigheden af at skelne mellem et interrogativt og et ikke-interrogativt eksplikativt *kak*. Dette forhold bekræftes af (21), som alene adskiller sig fra (20) ved at rumme et overordnet verbum, der ikke signalerer *oplevelse* (*znala* 'vidste') og dermed kun tillader en interrogativ fortolkning af *kak* (dvs. i betydningen 'hvordan').

- (21) ?Tanja znala, kak brat otkryval / otkryl dver' ključom
'Tanja vidste, hvordan (hendes) bror åbnede (ipf/pf) døren
med-nøgle'

(21) kan således kun fortolkes som rummende to mådesadverbialer, der begge umiddelbart opfattes som underordnet verbet og dermed som „konkurrenter“ til én og samme semantisk-syntaktiske funktion. Sætningens anvendelighed er derfor tvivlsom og forudsætter i bedste fald en noget perifer tolkning, som der ikke er behov for at uddybe nærmere.

En anden gruppe handlingsverber kan benævnes punktuelle, fx *nachodit'* (ipf) / *najti* (pf) 'finde', *pojavljal'sja* (ipf) / *pojavit'sja* (pf) 'dukke op'. De er kendetegnet ved, at hele handlingen er knyttet til et enkelt øjeblik. I lighed med andre handlingsverber peger disse verber på en overgang fra én tilstand til en anden, hvilket nødvendigvis må være forårsaget af en aktivitet. Imidlertid er det netop kendetegnende for disse verber, at aktiviteten ikke har karakter af et forløb, der kan gøres til genstand for sansning. Verber af denne gruppe forekommer i *kak*-ledsætninger, men i præteritum kun perfektiv form, jf. (22).

- (22) On videl, *kak iz-za doma* *pojavjalsja (ipf) / pojavilsja (pf) čelovek
'Han så, at fra-bagsiden-af huset dukkede-op (et) menneske'

Den imperfektive præteritumsform af et punktuelte verbum kan ikke benævne en proces men vil normalt blive fortolket iterativt. Denne form harmonerer derfor ikke med *kak*. Den perfektive præteritumsform benævner en ny tilstand (x er synlig), som repræsenterer en ændring i forhold til en tidligere tilstand (x er ikke synlig). Denne tilstandsændring har karakter af et forløb, der udmærket kan gøres til genstand for en sanseoplevelse. Formen harmonerer derfor med *kak*.

Endelig ser der ud til at eksistere en gruppe punktuelle verber, der benævner handlinger af en type, som overhovedet ikke kan gøres til genstand for sansning under nogen betingelser. Disse verber kan derfor ikke indgå i en *kak*-ledsætning, end ikke i deres perfektive form, jf. (23).

- (23) *On videl, *kak* ona uznavala (ipf) / uznala (pf) rodstvennika
‘han så, at hun genkendte (sin) slægtning’

Da det i (22)-(23) drejer sig om punktuelle verber, kan de imperfektive præteritumsformer som sagt ikke benævne processer. Disse verbalformer fortolkes normalt som iterative og kan ikke indgå i en sammenhæng, hvor der refereres til en enkelt situation. Selv hvis man udskiftede *kak* med *čto* i (22)-(23), ville man alligevel ikke kunne anvende de imperfektive præteritumsformer. Til gengæld ville man – selv i forhold til den sidstnævnte gruppe (jf. (23)) – kunne anvende den perfekte præteritumsform under forudsætning af, at *kak* udskiftes med *čto*, idet denne form benævner en tilstand, som godt kan observeres – blot ikke som forløb, jf. (24)-(25) sammenlignet med (22)-(23).

- (24) On videl, *čto iz-za doma* *pojavljsja (ipf) / pojavilsja (pf) čelovek
- (25) On videl, *čto ona* *uznavala (ipf) / uznala (pf) rodstvennika

8.2. Konjunktionen *budto*

Også i forbindelse med *budto* vil jeg tage udgangspunkt i dets udvikling. Konjunktionen *budto* og dens varianter *budto by*, *kak budto*, *kak budto by* har udviklet sig fra komparative adverbialer af samme form, jf. (26)-(28):

- (26) Uvidev nas, Vovka *budto* spotknulsja... (Upps)
‘havende-set os, Vovka ligesom snublede’ (≈ da Vovka så os, så han ud som om han var ved at snuble)
- (27) Mama *budto by* ničego ne delaet.
‘mor ligesom intet laver’ (≈ mor ser ikke ud til at bestille noget)
- (28) Ona *kak budto* čego-to boitsja.
‘hun ligesom et-eller-andet frygter’ (≈ hun ser ud som om hun frygter noget)

Lad os begynde med en semantisk analyse af adverbialet *budto* på grundlag af (26). *Budto* modificerer her præteritumsformen *spotknulsja* 'snublede'. Hvis vi fjernede adverbialet, ville dette verbum simpelthen benævne en handling, der fandt sted: 'Vovka snublede'. Når vi imidlertid medtager adverbialet, meddeles der derimod, at Vovka foretog sig et eller andet, og at dette 'et eller andet' kan sammenlignes med handlingen 'at snuble' (det så fx sådan ud), men det *var* ikke at snuble!

Adverbialet *budto* har således den grundfunktion at reducere beskrivelsen til et billede på det, der rent faktisk foregår. Beskrivelsen, som vi får gennem verbet, præsenteres således som noget, hvormed situationen kan *sammenlignes*.

(27) og (28) kan analyseres på lignende vis. I forbindelse med (28) skal det understreges, at der her er tale om et helt andet *kak* end den konjunktion, vi har behandlet ovenfor. Mens den eksplikative konjunktion *kak* har sin oprindelse i det interrogative pronomener, er det *kak*, der kan kombineres med *budto*, derimod en komparativ konjunktion (med betydningen 'ligesom'), jf. (29):

(29) On vedet sehja kak rebenok
'han opfører sig som (et) barn'

Dette *kak* lader sig kombinere med *budto*, fordi begge udtryk har den grundfunktion at signalere en sammenligning.

Af denne analyse følger, at afsenderen ved at anvende *budto* som adverbial signalerer, at han/hun ikke anerkender beskrivelsen som adækvat: Der refereres ganske vist til en situation, men det signaleres samtidig, at den anvendte beskrivelse af situationen ikke svarer til oplevelsen.

Lad os herefter se på *budto* som konjunktion. Man fornemmer straks, at den komparative funktion er svækket eller endog helt udvisket; mest fordi det slet ikke er givet; ja nærmest præsenteres som usandsynligt, at der overhovedet foreligger en situation at referere til, jf. (5), (9).

Til gengæld fremhæves – ligesom ved det eksplikative *kak* – et oprindeligt ledsagende betydningselement: En signalering af, at beskrivelsen

ikke svarer til nogen sanseoplevelse; endog med den oplagte mulighed, at situationen slet ikke foreligger i virkeligheden og beskrivelsen således er et rent tankeprodukt.

Dette bekræftes af de verber, der typisk styrer *budto*-ledsætninger. Mens vi tidligere konstaterede, at *kak*-ledsætninger styres af verber, der benævner direkte perception (sanseverber), finder vi i forbindelse med *budto* verber og prædikative udtryk, der benævner indtryk, opfattelse, holdning, følelse m.v., som ikke er baseret på sanseindtryk, men snarere „kommer indefra“, fx *predstavilos* ' (det) forekom ' i (5), *počuvstvovavala* 'føjte', jf. tolkningen af dette verbum i (9).

Når en *budto*-ledsætning er komplement for et ytringsverbum eller et andet prædikativt udtryk, der benævner synspunkt/holdning, kan det kun dreje sig om referat af en udenforstående persons ytring/konstatering/mening, hvis indhold den talende så tager forbehold over for, jf. (30):

- (30) Leka vspomnil, kak Njus'ka govorila emu,
'Leka erindrede, at Njus'ka fortalte ham,

budto Xristja poet i u nee krasivij golos (Upps)
at Xristja synger og hos hende (er en) smuk stemme'

Budto er således uforenelig med prædikative udtryk, der gengiver afsenderens eget virkelighedsbillede (hans/hendes viden, tro, hukommelse etc.). Førstepersons-konstruktioner som i (31) er umulige:

- (31) *Ja znaju / verju / pomnju / govorju / dumaju / ubežden /
uveren, *budto*...
'Jeg ved / tror / husker / siger / tror / er-overbevist-om / er-sikker-på, ...'

Derimod forekommer de samme verber og prædikative udtryk i 1. person med *budto*, såfremt konteksten ophæver sammenhængen mellem det i ledsætningen beskrevne forhold og afsenderens virkelighedsbillede (Švedova 1980:476), jf. (32):

- (32) Ja ran'se dumal, budto našel rešenie vseh problem
 'Jeg tidligere troede, at (jeg) havde-fundet (en) løsning (på)
 alle problemer'

Disse forhold hænger klart sammen med konjunktionens betydning. Hvor *kak* signalerer det – via sanserne – direkte oplevede, præsenterer *budto* den i ledsætningen beskrevne situation som ikke-oplevet, som et produkt af tanken/forestillingen. Hermed signalerer den talende sit forbehold over for den i ledsætningen beskrevne situation. Trods dette klare forbehold må det konstateres, at *budto* lader det stå uafklaret, hvorvidt den beskrevne situation skal opfattes som *foreliggende* eller *ikke-foreliggende* i virkeligheden.

Konjunktionen er således umarkeret i forhold til distinktionen *foreliggende/ikke-foreliggende*. Den er derfor et bekvemt valg for en afsender, der nok ønsker at omtale en situation, men som ikke ønsker at præsentere den som entydigt foreliggende i virkeligheden, hvad der ville være tilfældet ved valg af *čto*. Dette fremgår særlig tydeligt af de eksempler, hvor *budto* styres af verber, der typisk forbindes med *čto*, fx ytringsverbet *govorila* 'sagde' i (30).

Den manglende markering af trækkene *foreliggende/ikke-foreliggende* er utvivlsomt også årsag til, at *budto* – i modsætning til de øvrige tre konjunktioner – har udviklet en lang række varianter. Ud over de ovenfor nævnte *kak budto*, *budto by*, *kak budto by* drejer det sig om *točno*, *slovno*, *rovno*, som alle er udprægede talesprogsudtryk. Det er nærliggende at antage, at konjunktionens diffuse relation til virkeligheden ikke blot gør den bekvem til bestemte kommunikative formål, men også motiverer stilistisk definerede variationer.

8.3. Det supplerende system: Sammenfatning

De eksplikative konjunktioner *kak* og *budto* har fra en overfladisk betragtning ikke meget med hinanden at gøre. De styres af forskellige verber og prædikative udtryk og har således hver deres klart afgrænsede anvendelsessfære. Alligevel er der visse fællestræk ved disse to konjunktioner, der springer i øjnene. For det første kan de begge principielt udskiftes med *čto* og er derfor begge fakultative inden for samme over-

ordnede sfære. For det andet er der en vis berøringsflade mellem de to grupper af verber, som de forbindes med: Det drejer sig ved begge konjunktioner om verber, der benævner de måder, mennesker opfatter situationer på. Forskellen er blot, om situationen opfattes som oplevet ved direkte perception gennem sanserne, eller om den opfattes som et resultat af tankevirksomhed uden brug af sanserne.

Denne berøringsflade mellem de to grupper verber og dermed de to konjunktioners anvendelsessfære gør det nærliggende at konkludere, at de er semantisk indbyrdes relateret til hinanden på en sådan måde, at de udgør et system, som supplerer basissystemet. Dette system er i sin helhed fakultativt, men når det aktiveres, er valget mellem *kak* og *bud-to* entydigt.

Systemet kan derfor illustreres som i figur 1. Jeg skal i denne sammenhæng endnu engang fremhæve, at der ved de ganske få verber, der tilsyneladende kan forbindes med begge konjunktioner, ikke er tale om reel udskiftelighed, jf. den tidligere omtale af (8) og (9).

9. Konklusion

Det er næppe tilfældigt, at russisk har et system af eksplikative ledsætninger med netop den opbygning, jeg har beskrevet. Jeg mener, at systemet har en sprogintern motivation, som jeg afslutningsvist vil forsøge at redegøre for. Basissystemet, der som omtalt udgøres af *čto/čtoby-*distinktionen, er fundamentet i systemet af eksplikative ledsætninger. Dette system rummer i sig selv modusdistinktionen indikativ/konjunktiv og er endvidere helt parallel til den centrale distinktion mellem referentiel og non-referentiel kasus. Alle disse tre grammatiske strukturer – modus, kasus og basissystemet af eksplikative ledsætninger – tjener således til at drage et skel imellem, hvad der foreligger og hvad der ikke foreligger i den beskrevne virkelighed – dvs. *reference/non-reference* i bred forstand.

I betragtning af, at russisk kan beskrives som et virkelighedsbaseret sprog, dvs. et sprog, hvor de grammatiske strukturer primært er indrettet på at afspejle træk ved den beskrevne virkelighed direkte (Durst-Andersen 1993-94), er det ikke overraskende, at basissystemet af ekspli-

kative ledsætninger netop afspejler distinktionen *foreliggende/ikke-foreliggende* (*reference/non-reference*) i vekselvirkning med andre grammatiske strukturer.

På den anden side er det heller ikke overraskende, at et sådant basis-system er blevet suppleret med et sekundært, fakultativt system, der er afsenderbaseret. Eksplikative ledsætninger anvendes netop til at benævne situationer i deres helhed, og ud fra et kommunikativt synspunkt er det oplagt at forestille sig, at en afsender kan have brug for at gå ud over den obligatoriske stillingtagen til, om situationen foreligger i virkeligheden, og tillige markere sit personlige syn på situationen.

Selv om russisk ikke er et afsenderbaseret sprog, er der intet til hinder for, at det kan udvikle afsenderbaserede elementer, hvor dette er særligt motiveret. En sådan særlig motivation foreligger ved de verber, der benævner opfattelse (af situationer). Afsenderen har i forbindelse med disse verber og beslægtede udtryk mulighed for:

- enten at forholde sig relativt neutral og blot præsentere den situation, der er beskrevet i ledsætningen, som foreliggende i virkeligheden,
- eller at supplere dette referat med en tilkendegivelse vedrørende afsenderens egen holdning til situationens autenticitet – gennem en markering af den som *oplevet* eller *ikke-oplevet*.

Henvisninger

- Apresjan, Jurij D. (1990). Tipy leksikografičeskoj informacii ob označajuščem leksemy. In: *Tipologija i grammatika*. Moskva. Citeret efter: Apresjan, Jurij D. (1995). *Izbrannye trudy. Tom II. Integral'noe opisanie jazyka i sistemnaja leksikografija*. Moskva, Škola „Jazyki russkoj kul'tury“, 178-198.
- Barnetová, Vilma, Helena Běličová-Křížková, Oldřich Leška, Zdena Skoumalová & Vlasta Straková (red.) (1979). *Russkaja grammatika 2*. Praha, Academia.
- Belošapkova, Vera A. (1977). *Sovremennyyj russkij jazyk. Sintaksis*. Moskva, Vysšaja škola.

- Boeck, W. (1957). Zum Tempusgebrauch des Russischen in Objekt- und Subjektsätzen. *Zeitschrift für Slawistik* II,2, 206-218.
- Boeck, W. (1958). Der Tempusgebrauch in den russischen Objekt- und Subjektsätzen, seine historische Entwicklung und sein stilistischer Wert. *Zeitschrift für Slawistik* III,2-4, 209-234.
- Čeremisina, Majja I. & Tat'jana A. Kolosova (1987). *Očerki po teorii složnogo predložénija*. Novosibirsk, Nauka.
- Deribas, Lija A. & Klara I. Mišina (1981). *Tipy predložénij v russkom jazyke*. Moskva, Vysšaja škola.
- Diderichsen, Paul (1974³) [1946]. *Elementær dansk grammatik*. København, Gyldendal.
- Durst-Andersen, Per (1992). *Mental grammar. Russian aspekt and related issues*. Columbus, OH, Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, Per (1993-94). Sproglige supertyper. *Sprint*. 1993/2 (Del 1), 25-28, 1994/1 (Del 2), 6-18.
- Durst-Andersen, Per (1996). Russian case as mood. *Journal of Slavic linguistics* 4,2, 177-273.
- Isačenko, Alexander V. (1975). *Die russische Sprache der Gegenwart. Formenlehre*. München, Max Hueber Verlag.
- Kiparsky, Paul & Carol Kiparsky (1970). Fact. In: Bierwisch, Manfred & Karl Erich Heidolph (red.). *Progress in linguistics*. The Hague, Mouton, 143-173.
- Krjučkov, S. E. & L. Ju. Maksimov (1960). Tipy složnopodčinnennych predložénij s pridatočnoj čast'ju, odnosjaščesja k odnomu slovu ili slovosočtaniju glavnoj časti. *Voprosy jazykoznanija* 1.
- Kubík, Miloslav, Milan Balcar & Miloslav Dlouhý (1974). *Sintaksis ruskogo jazyka*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.
- Lönngren, Lennart (red.) (1993). *Častotnyj slovar' ruskogo jazyka*. Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis.
- Mathiassen, Terje (1996). *Russisk grammatikk* (Revidert utgave). Oslo, Universitetsforlaget.
- Matthews, Peter H. (1981). *Syntax*. Cambridge University Press.
- McCawley, James D. (1981). *Everything that linguists have always wanted to know about logic but were ashamed to ask*. The University of Chicago Press.
- Pospelov, Nikolaj S. (1990). *Mysli o ruskogj grammatike. Izbrannye trudy*. Moskva, Nauka.

- Pul'kina, Il'za M. & Ekaterina B. Zachava-Nekrasova (1988¹). *Russian. A practical grammar with exercises*. Moskva, Russkij jazyk.
- Schaller, Helmut W. (1978). *Das direkte Objekt in verneinten Sätzen des Russischen*. Frankfurt am Main et al., Peter Lang.
- Švedova, Natalija Ju. (red.) (1980). *Russkaja grammatika II. Sintaksis*. Moskva, Nauka.
- Švedova, Natalija Ju. & Vladimir V. Lopatin (red.) (1989). *Krathaja russkaja grammatika*. Moskva, Russkij jazyk.
- Valgina, Nina S. (1973). *Sintaksis sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva, Vyššaja škola.